

Molnár Szilárd

TÁRSADALMI TŐKE ÉS INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM

Egyedül kuglizni, egyedül szörfözni?

A szociológiai gondolkodás történetében meghatározó szerepet játszik annak a folyamatnak a vizsgálata, amely a modern társadalmakban egyre inkább háttérbe szoruló személyes kapcsolatok és az ezeken alapuló elsődleges közösségek (családi, szomszédai, baráti kapcsolatok) csökkenő jelentőségére hívja fel a figyelmet. Az agrártársadalmak átalakulása óta tartó folyamat a mai napig a *Gemeinschaft*-ból a *Gesellschaft*-ba való átmenettel jellemezhető. A mezőgazdasági társadalom átalakult iparivá, most az ipari társadalom válik információs társadalommá, amely az előző átmenethez hasonlítható (Fukuyama 2000). Daniel Bell már 1976-ben úgy látta, hogy a posztindusztriális társadalmak kialakulását segítő stratégiai erőforrások az információ és az elméleti ismeretek lesznek (Bell 2001[1976]). Két tényezőnek tulajdonított fontos, társadalom-átalakító szerepet. Egyfelől a társadalmakat behálózó közlekedési- és energia-hálózatok mellett kialakuló új infrastruktúrának, azaz az emberek közötti kommunikációt és adatátvitelt lehetővé tevő telefon, számítógép, fax, kábeltelevízió hálózatoknak, másfelől a számítógépes adatfeldolgozás és kommunikációs technológiák összeolvadásának. Bell néhány évvel később már ezt a formációt információs társadalomnak nevezte.

A modern társadalmak fejlődésének egyik alapvető veszélyét abban látják, hogy egyre erősebben a személytelen, közvetett kapcsolatokon – például intézményeken, szerződéseken, kommunikációs technológiákon – alapuló szerveződések törnek előre, míg ezzel párhuzamosan csökken a társadalmi normákat közvetlenül átadó, fenntartó közösségek szerepe. Sok jellemző folyamatról tűnik úgy – mint például az industrializáció, a globalizáció, az információtechnológia forradalma –, hogy folyamatosan a polgári aktivitás hanyatlását, az individualizációt erősítik. Ebben a kontextusban jut egyre komolyabb szerephez a társadalomtudományokban a társadalmi tőke fogalma, ahol az egyik legfontosabb vonatkoztatási pont kétségtelenül Robert D. Putnam, a Harvard Egyetem professzora lett a '90-es évektől e témakörben megjelenő könyvein és cikkein (1993a, 1993b, 1995, 2002) keresztül, még akkor is, ha például Mark Granovetter (1991 [1988]), James S. Coleman (1990 [1996], 1998) és Pierre Bourdieu (1997) révén a fogalom nagyon jelentős előtörténettel bír.

A társadalmi tőke fogalomköre iránti fokozódó társadalomtudományi érdeklődést mutatja, hogy míg a társadalmi tőkéről szóló akadémiai cikkek száma az első nagyhatású Putnam (1993a) könyv 1993-as megjelenésének évében húsz alatt volt, addig 2001-ben ez a szám megközelítette a száznyolcvanot (lásd Aldridge–Halpern–Fitzpatrick 2001).

A fogalom történetének felidézésében Putnam (2000) egészen az 1920-as évekig nyúl vissza. Megemlíti Hanifant, aki 1916-ban az emberek mindennapi életében érde-

kelhető szubsztanciaként osztályozta a társadalmi tőkét, úgy, mint az egyének, családok között létrejött társadalmi relációkat (például jóindulat, szimpátia, barátság). Hanifan meglátása szerint, amikor kapcsolatot alakítunk ki a szomszédokkal, azok pedig további ismeretsegeket kötnek másokkal, akkor gyakorlatilag a társadalmi tőke létrejöttéről van szó. Ennek révén egyrészt társadalmi szükséglet elégíthető ki, másrészt a kialakult kapcsolathálókat használva javítható, jobbá tehető az egyén és a közösség élete.

A társadalmi tőkét gyakran azonosítják a Hanifan által is körülírt „polgári erénnyel” (*civic virtue*), amellyel Putnam (2000) olyannyira egyetért, hogy társadalom tőke koncepciójának alapját is ez a megközelítésmód képezi. Igaz, hozzáfűzi, a társadalmi tőke gazdagabb terminológia, mert magában foglalja azt a jelenséget, hogy ha a polgári erény nagyon erős formában jelenik meg, akkor az beágyazódik a reciprocitásra (viszonzosságra) alapuló társadalmi kapcsolatok sűrű hálózatába. Azaz a társadalmi tőke utal az egyének közötti kapcsolatokra, azaz a társadalmi hálózatokban (és csak ott) létrejövő reciprocitás normáira és a bizalomra, megbízhatóságra. A társadalmi tőke az egyének társadalmi relációinak értéke, terméke, amelynek révén nem csak az egyén, hanem az azt magába foglaló közösség is kézzel fogható haszonra, előnyre, fejlődésre tesz szert. Putnam (2000) utal is a társadalmi tőke egyidejűségére. Ha a társadalmi tőkére, mint „magán jószág”-ra (*private good*) tekintünk, akkor az egyéni érdekek által vezérelt kapcsolatépítés eredményéhez jutunk, ha „közjószág”-ként (*public good*), akkor, igaz nem a közösségek alakítanak ki társadalmi kapcsolatokat, mégis részesednek a hálózati mechanizmusok következményeiből. A „kölcsonös haszonnak” (*mutual benefit*) ez a felismerése vezeti el az embereket az együttműködésre.

Putnam itt nem utal Hegelre (ami még akkor is feltűnő, ha ez az európai civil társadalom gondolatvilág alapjaihoz vezet), pedig ez a koncepció erősen hasonlít Hegel jogfilozófiájában foglaltakra. Hegel normatív modelljében a civil társadalom a család és az állam között képez egy közvetítő médiumot. A bürgerliche Gesellschaft a partikuláris érdekeiket képviselő konkrét egyének, a moralitást kizáró anyagi érdekek küzdőterévé válik, így a fogalom az alakuló civilizáció, a modernitás válságának hordozója lesz. Hegel a fogalommal az ipari társadalmak addig elért fejlődési állapotát írja le, amelyből kihalt a primitív társadalmakra jellemző erkölcsi összetartás (lásd bővebben Kumar 1992). „A polgári társadalomban mindenki önmagának célja, minden egyéb neki semmi. Ámde másokra való vonatkozás nélkül nem érheti el valamennyi célját: ezek a többiek tehát eszközök a különösnek céljára. De a különös cél [...] kielégül, amennyiben egyúttal a másoknak javát is kielégíti” (Hegel 1983: 207). Az egyénnek tehát rá kell jönnie, hogy önös céljait csak akkor érheti el, ha másokkal együttműködik, ha saját törekvéseit összeegyezteti a többiek törekvéseivel. „De ez a tudattalan szükségyszerűség nem elég: tudatos és gondolkodó erkölcsiséggé csak a testületben lesz. E felett persze az állam magasabb felügyeletének kell állnia [...]”. Az egyén a testületben (ma önkéntes, vagy civil szervezeteknek, avagy hálózatoknak neveznénk) keresztül tud bekapcsolódni a közösségbe, amely megjeleníti, közvetíti az ő sajátos érdekeit. Tehát a putnami társadalom tőke koncepció egyik alapját képező „kölcsonös érdek”, amely kifejezi az egyén és a közösség hasznának „egyidejűségét”, már Hegelnél is tetten érhető.

Putnam (1993a, 2000) társadalmi tőkének a társadalmi élet azon jellegzetességeit – hálózatok, normák és bizalom – tekinti, amelyek lehetővé teszik a részvételt a közös cselekvésre. Röviden, a társadalmi tőke utal a társadalmi kapcsolatokra, és az ezekkel

együtt járó normákra és bizalomra. A társadalmi tőke teremthet informális és formális együttműködésekben, köz- vagy a magánszükségletek kielégítése során, de az egyik legfontosabb megkülönböztetést a „kötés-jellegű” (*bonding*), és a „híd-jellegű” (*bridging*) tőkeformák között kell megtennünk.

A „kötés-jellegű” társadalmi tőke magában hordozza az „exkluzivitást”. A tőkének ez a formája játszik szerepet a homogén, valamilyen identitást megjelenítő csoportok működésében (vallásos nők olvasóköre, patrióta klubok, stb.). Ugyanakkor ez a forma nagyon kedvez a közösségen belüli reciprocitás, szolidaritás, lojalitás kialakulásának. Ezek a hálózatok képesek társadalmi vagy pszichológiai támogatást, segítséget nyújtani azoknak a szerencséseknek, akik a hálózaton belül vannak.

Ezzel kontraszt módon, a „híd-jelleg” olyan „inkluzivitást” jelöl, amely az előzőekkel szemben szélesebb identitást és reciprocitást generál. Putnam hivatkozik Mark Granovetter (1991 [1988]) munkájára, aki a gyenge kötések elemzésével azt mutatta be, hogy egyes élethelyzetekben (például munkahelykeresés, információáramlás) a gyenge, „híd-jellegű” kötések töltenek be különleges értéket az egyének számára. Ez szükséges ahhoz, hogy a tőlünk távol lévő társadalmi csoportok tagjaival, tőlünk távol álló nézetekkel, eszmékkel, innovációkkal, stb. kapcsolatba kerüljünk, informálódjunk.

Putnam az exkluzív és inkluzív jelzőkkel gyakorlatilag a gyenge és erős kötésű társadalmi tőke formák közötti különbségtételt jelöli meg, bár némiképp megtévesztő módon, hiszen nála az exkluzivitás hordozza az erős kötést, míg az inkluzivitás a gyenge kötést. Az emberek természetesen a társadalmi tőke e két, kötés- és híd-jellegű formáját kevert stratégiaként használják. Granovetter a hivatkozott tanulmányában utalva Weimannra, megemlíti, hogy a két kötés között létezik egyfajta munkamegosztás: a gyenge kötések hidakat képeznek az egymástól távol lévő társadalmi csoportok között, így például az újítások ezeken keresztül tudnak terjedni, míg az egyes hálózatokon belüli erős kötések a döntéshozatalt segítik elő. Ezek tehát a társadalmi tőke egymást kiegészítő formái, így nem az a helyes kérdésfeltevés, hogy melyik létezik és melyik nem, hanem az, hogy melyikből mennyi van jelen.

Putnam munkásságának egyik legfontosabb elemét abban kell látnunk, hogy empirikus adatok sokaságával támasztja alá annak az általános civil társadalmi hanyatlásnak az ívét, amely a második világháborútól kezdve napjainkig jellemzi az amerikai társadalmat. Egyértelmű tendenciaként rajzolódik ki, hogy csak az informális, valamilyen átmeneti ügyet szolgáló kapcsolatokat keresők és kialakítók csoportja került többségbe, amely nem tudja a reciprocitás normáira, a kölcsönösségre és a bizalomra alapuló civil aktivitást (társulási hajlandóságot) és közösségi életet fenntartani. Az amerikai demokrácia és gazdaság sikerének alapját pedig ez a civil elkötelezettség adta/adja, amelyről már Tocqueville olyan pontos képet adott Az amerikai demokrácia című könyvében. Putnam meglátása szerint ennek a sikernek és versenyképességnek a fenntartása csak az amerikaiak közösségi elkötelezettségének újraélesztésével, a társadalmi tőke növelésével érhető el.

Nem véletlen tehát, hogy a társadalmi tőke conceptualizációja során gyakran a „közösség” vagy a „civil társadalom” fogalmaihoz jutunk, hiszen ez a terminológia írja le, hogyan élnek az emberek a saját életüket abban a harmadik szektorban, amelyben szervezetek, klubok, társulások, szomszédsági, baráti, ismerősi viszonyok révén kapcsol-

latba lépnek egymással, normák és értékek közvetítése révén hatnak egymásra. Mégis, tisztán látni kell, hogy a putnami társadalmi tőkének két fontos alkotórésze van:

1. a társadalmi hálózat: baráti találkozók, látogatások, szomszédi kapcsolatok, társadalmi események, és

2. a civil elkötelezettség: közösségekben való részvételi hajlandóság, véleménynyilvánítás, tagsági viszonyok, választásokon való részvétel, stb.

A társadalmi tőke egyszerre két jelenséget foglal magába, egy strukturális (társadalmi hálózatok) és egy kulturális (társadalmi normák) komponenst (Norris 2000), viszont a társadalmi tőke kifejezésénél, mérésénél igen gyakran csak az egyiket, vagy csak a másikat veszik figyelembe.

		Strukturális dimenzió (társadalmi hálózatok, aktivitás)	
		Gyenge	Erős
Kulturális dimenzió (bizalom, részvételi hajlandóság)	Erős	Kevert típusú társadalom	Társadalmi tőkében gazdag társadalom
	Gyenge	Társadalmi tőkében szegény társadalom	Kevert típusú társadalom

Forrás: Norris 2000.

Putnam több évtizedes munkásságának esszenciáját az a megállapítás adja, hogy a civil szerepvállalás, a reciprocitás normái és ennek hálózatai nagymértékben befolyásolják a demokrácia, a kormányzatok és a gazdaság működését. Ezt fejt ki és támasztja alá empirikus adatokkal az első nagyhatású, már hivatkozott, 1993-ban megjelent könyvében (Putnam 1993a). A különböző itáliai régiók helyi önkormányzatát vizsgálva azt találta, hogy noha az összes vizsgált helyi önkormányzat papíron egyenlő volt, hatékonyságuk mégis jelentősen különbözött egymástól. A kormányzati munka különböző minőségét a civil elkötelezettség régi hagyománya (avagy ennek hiánya) magyarázza. Például a szavazók számaránya, az újságolvasók száma, a kórus és futball klubtagság aránya. Az idősoros kutatási adatok arra engednek következtetni, hogy „az intézményesített kölcsönösség és civil szolidaritás hálózata korántsem a társadalmi-gazdasági modernizáció jellemzője, hanem annak előfeltétele”.

Az utóbbi idők legkülönösebb és leginkább zavarba ejtő amerikai példája a részvételi hajlandóság csökkenésére a kuglizás. Napjainkban az Egyesült Államokban, eddig soha nem tapasztalt mértékben kugliznak, ugyanakkor a szervezett kugli-egyletek aránya az utóbbi évtizedben rohamosan csökkent. 1980 és 1993 között 10 százalékkal nőtt a játékosok száma, míg az egyesületi játék 40 százalékkal csökkent. Az egyesületen belüli kuglizás hanyatlása a maga végtelen egyszerű példáján keresztül hűen demonstrálja ennek a folyamatnak a szélesebb társadalmi hatását. Ugyanis azzal, hogy „a magányos játékosok lemondanak a sörözés és pizza evés melletti alkalmi beszélgetésekről, elmaradnak a társadalmi kölcsönhatások. Akár a kuglizás mellett akár ellene szavaz az amerikai polgár, tény, hogy a kugli-csapatok esete a társadalmi tőke pusztulását illusztrálja”. Ez a hanyatlás pedig az '50-es évektől kezdve határozott tendenciát

mutat. Putnam jellemzően az oktatáshoz kapcsolódó civil kezdeményezéseket, az egyházi szerveződéseket, a sporttal kapcsolatos szervezetek számát, a szakmai szervezeteket és az irodalmi társaságok taglétszámában megfigyelhető változásokat elemzi. Kitér az önkéntesek számára, valamint az önszervező csoportosulások számának alakulására is (lásd még Csizmadia 2002).

Putnam (2000) bevezet egy új kategóriarendszert, amelyben megkülönbözteti az informális és a formális szervezetekben résztvevők csoportjait. Azokat, akik inkább formális szervezetekben vesznek részt a *macher* elnevezéssel illeti, azokat viszont, akik inkább csak informális kapcsolattartók, *schmoosernek* nevezi. A macherek rendszeresen olvasnak napilapot, politizálnak, templomba járnak és önkéntes véradók, rendszeres résztvevői különböző kluboknak. A helyi kötődést fejezi ki az is, hogy jellemzően rendelkeznek saját házzal. Ezzel szemben a *schmooserek* kapcsolatai kevésbé formalizáltak, viszont igen aktív társadalmi életet élnek: gyakran rendeznek partikat, kártyáznak, sűrűn járnak bárókba és küldenek üdvözlőlapokat. Fiatal és idősebb korukban a legaktívabbak, középkorban a legkevésbé. Az informális kötések kialakulását segítő baráti kapcsolatokat keresik csak, amihez megfelelő életmódnak tűnik a gyakori utazás és költözés.

Érdekes kettősség figyelhető meg Putnamnál (2000, 2002) a technológiai fejlődés vívmányainak társadalmi tőkére tett hatásainak megítélésében. Amíg a televízió elterjedésének következtében bekövetkező életvitel- és időháztartásbeli változásokat a társadalmi tőke csökkenésének magyarázatában döntőnek tekinti, addig az új információs és kommunikációs technológiai eszközök esetében lát reményt arra, hogy ezek használata révén az egyének növelni tudják társadalmi tőkéjüket. Az óvatos fogalmazás mögött természetesen az húzódik meg, hogy ilyen irányú kutatások még csak elvétve történtek ekkor, ami viszont ebben a témakörben született, az inkább az ellentáborhoz tartozott. „Az Internet lehet az a végső izoláló technológia, ami még inkább visszaszoríthatja a közösségi életben való részvételünket. Sokkal jobban, mint azt a televízió tette annak előtte” – vélekedett Norman Nie, a stanfordi egyetem professzora 2000 év végén. Kutatásuk szerint „minél több időt internetezik valaki, jellemzően annál kevesebb időt tölt el valódi emberi lények társaságában” (Nie–Erbring 2000).

Putnam (2000) a televíziózással kapcsolatban kiemeli, hogy felnőtt egy olyan generáció, amely a TV-t szinte csak kikapcsolódásra, háttérzajnak vagy csatorna-szörfözésre használja, nem pedig céltudatos információszerzésre. Nem véletlen, hogy ebben a fiatal, 18–29 éves korosztályban radikálisan csökkent a társulási hajlam a szülőkhöz képest. Ugyanakkor számos olyan kutatás, amely például az Internetet gyakran és több éve használó hálózati polgárokat kutatta, kimutatja, hogy ezek elsősorban olyan fiatalok (18–35 évesek), akik magas iskolai végzettséggel, magas jövedelemmel rendelkeznek, elsősorban férfiak, az átlagnál gyakrabban olvasnak újságot és könyvet, nagyobb valószínűséggel mennek el szavazni, a tévét és az Internetet pedig elsősorban információszerzésre és a munkájukkal kapcsolatban használják, nem pedig kikapcsolódásra, játékra (lásd például Paul DiMaggio előadását *The Internet and Society 2002*, vagy a Word Internet Project elmúlt háromévi adatfelvételeit az Egyesült Államokban).

A nagy visszhangot kiváltó stanfordi Quantitative Study of Society (SIQSS) elharmadított megállapításaival szemben számos olyan kutatási eredményt lehet felsora-

kozatni (lásd például a Pew Internet & American Life Project kutatásait, a UCLA WIP adatait, vagy a US Department of Commerce NTIA jelentéseit), amelyek azt mutatják, hogy a társadalmi tőke egyes komponenseinek növelését elő tudja segíteni az Internet kiterjedt használata. Pippa Norris (2002) azt vizsgálta, hogy a putnami „kötés-”, és „híd-jellegű” funkciókat hogyan befolyásolja az Internet az online közösségeknél. A társadalmi különbségek (nem, etnikai hovatartozás, stb.) mélysége és típusa, illetve az online közösség típusa szerint az online közösségek társadalmi funkciójának sematikus képét a következőképpen rajzolta meg:

	Társadalmi homogenitás	Társadalmi heterogenitás
Ideológiai homogenitás	Kötés-jellegű társadalmi tőke	Kevert típus
Ideológiai heterogenitás	Kevert típus	Híd-jellegű társadalmi tőke

Forrás: Norris 2002.

Az Internet társadalmi diffúziójának kezdeti szakaszaiban erős a digitális megosztottság például a nemek, az etnikai- és korcsoportok, eltérő iskolai végzettségűek, stb. között. Mindez azt a klasszikus feltevést erősíti, hogy az erősebb társadalmi és ideológiai homogenitás gyakrabban előforduló jelenség az online közösségeknél, azaz mélyebb kapcsolatok alakulhatnak ki online olyan emberek között, akik hasonló társadalmi és kulturális háttérrel rendelkeznek. A tipológia szerint, ezzel kontraszt módon a híd-jellegű társadalmi tőke növelését jelenti, ha a társadalmi kapcsolatainkat túlünk különböző nézetekkel, társadalmi háttérrel bíró emberek felé szélesítjük.

Annak ellenére, hogy az Internet társadalmi diffúziója még napjainkban is tartó dinamikus folyamat, így ennek társadalmi hatásáról nehéz messzemenő következtetéseket levonni, Norris az adatok alapján mégis megkockáztatja, hogy azoknál a felhasználóknál, akik aktív tagjai valamilyen online közösségnek, ezáltal

kiszélesedik („*widen*”) a „közösségi gyakorlatuk” (azzal, hogy gyakrabban veszik fel a kapcsolatot tőlük eltérő nézetekkel és háttérrel rendelkező csoportokkal), másrészt

elmélyülnek („*deepen*”) ezek a képességek (azáltal, hogy megerősítik a fennálló társadalmi kapcsolataikat, hálózatukat).

Ez reményt adhat arra, hogy az online közösségek meghaladják a területi elven szerveződő közösségek gyakran társadalmi megosztottságot és meghatározottságot visszatükröződő szerveződéseit, hiszen úgy tűnik, az Internet hozzájárul a társadalmi kapcsolatok mélyítéséhez és szélesítéséhez, azaz a közösségek „kötés-” és „híd-jellegű” funkcióinak erősödéséhez. E funkciók egyidejűségét fejezi ki az igen frappáns „glokalizáció” szóösszetétel, amelyet egymástól függetlenül, ám körülbelül egyidőben Hampton és Wellman alkotott (lásd Hampton 2001). Szerintük az Internet segíti a felhasználókat abban, hogy tőlük távol lévő emberek felé is kiterjesszék társadalmi világukat, miközben ez a médium arra is lehetőséget ad, hogy egyre mélyebben részt vegyenek a helyi közösség életében. Többek között ezért is szembetűnő, hogy az

Internet kapcsán igen gyakran, csak mint online, vagy virtuális közösségről beszélnek, elkülönítve a valós, fizikai közösségektől. Mintha a kettő között nem is lenne kapcsolat, mintha ezek nem lennének hatással egymásra.

Ezt a látszólagos ellentmondást hidalják át többek között a Pew Internet & American Life Project kutatásai. Egyik gyakran hivatkozott felmérésükben arra keresték a választ, milyen az Internet-felhasználók társadalmi aktivitása (Horrigan 2001). Az adatok alapján azt a képet kapták, hogy az amerikai felhasználók online világát egy „vibráló” és „mély” társadalmi aktivitás jellemzi. A kisközösségekkel kapcsolatos online aktív szerepvállalásnak legalább két színterét különböztették meg: azokat, akik elsősorban

- a földrajzi szempontokat figyelmen kívül hagyó cyber-alapú közösségekkel veszik fel a kapcsolatot, „cyberközösség-rajongóknak” (*Cyber Groupies*), míg azokat, akik
- az Internetet elsősorban arra használják, hogy a lakhelyhez közeli közösségekkel lépjenek kapcsolatba, „helyiközösség-rajongóknak” (*Local Groupies*) nevezték el.

A Pew becslése szerint az Internet-felhasználók 84 százaléka, abszolút számokban kifejezve 2001-ben körülbelül 90 millió amerikai került már kapcsolatba online helyi, vagy cyber-alapú közösséggel. Ezen a csoporton belül a megkérdezettek 56 százaléka arról számolt be, hogy miután online kommunikált valamely közösséggel, ténylegesen is taggá vált (a tagsági viszony kialakításába a hagyományos közösségeket is ide értették). A Pew becslése szerint, abszolút számban kifejezve, összesen 28 millió amerikai veszi igénybe az Internetet arra, hogy még inkább elmélyítse a kapcsolatát azzal a helyi közösséggel, ahol ő is él. Ebben az esetben tehát az emberek nem arra használják az elektronikus hálózatot, hogy földrajzi távolságokat hidaljanak át, hanem arra, hogy még inkább involválva legyenek a helyi közösségi életében való részvételre.

Az Internet intenzív használatának tehát nem csak közvetlen hatása van a kommunikációs gyakorlatra, hanem közvetett is, hiszen a kommunikációs készségek növelésével hatással van a tradicionális közösségekkel való kapcsolat kialakítására is. A Pew szerint az Internet általános értelemben járul hozzá a felhasználók kommunikációs kompetenciájának növeléséhez, amit már nem csak az exkluzív virtuális térben, hanem a face-to-face interakciókban is ki tudnak használni.

Az Internet társadalmi tőkére gyakorolt hatásának vizsgálatában jelentős szerepet játszik Barry Wellman, a Torontói Egyetem professzora. Wellman és szerzőtársai (2002) úgy látják, Putnam a társadalmi tőke két elemét különbözteti meg:

- a hálózati tőkét: olyan baráti, szomszédi, munkatársi, stb. interakciók tartoznak ide, amelyek érzelmi, fizikai támogatást, segítséget tudnak nyújtani,
- a részvételi tőkét: amely a politikai és önkéntes szervezetekben való involváltságot, az önkéntes részvétel képességét, hajlandóságát fejezi ki.

Wellmanék egy harmadik komponenst is megkülönböztetnek:

- a „közösségi elkötelezettség” tőkét: a társadalmi tőke ugyanis többet takar, mint pusztán az interperszonális interakciók motivációi és a szervezetekben való involváltság, hiszen az emberek általában rendelkeznek egy erős, a közösségek felé irányuló, nyitott attitűddel, a valahová tartozás motivációjával, amely tovább növelheti a társadalmi tőkét.

Kutatásaik révén arra a kérdésre, hogy a társadalmi tőke ezen komponenseire milyen – növelő, kiegészítő vagy csökkentő – hatással van-e az Internet, azt a választ adták, hogy az internethasználat

- kiegészíti a hálózati tőkét,
- növeli a részvételi tőkét és
- úgy tűnik, hogy a gyakorlott, régi internethasználóknál szintén elősegíti a közösségi elkötelezettséget, növeli a közösségi érzést.

Wellmanék azt sugallják, hogy „az Internet növeli a személyek közötti kapcsolattartást, a szervezetekben való részvételi hajlandóságot és új lehetőséget biztosít a közösségi elkötelezettségnek”. Paul Resnick (2002) ennél még bátrabban fogalmaz, ugyanis ő úgy látja, a közös kuglizásnál sokkal több társadalmi tőkét képesek generálni az új kommunikációs eszközök. Véleménye szerint ez egy olyannyira jellemző mozzanat, hogy a tőke-elméleteket tovább bővítve, bevezette a „társadalmi-technikai tőke” (*SocioTechnical Capital*) fogalmát, amely véleménye szerint megfelelő keretet nyújt a technológia-közvetítette társadalmi viszonyok méréséhez és értelmezéséhez. Úgy tűnik, ezzel túl is lépünk a társadalmi tőke putnami értelmezési tartományának bővítésén, és a modern információs és kommunikációs technológiai eszközök kontextusában mindinkább az önálló terminológiai meghatározások kontúrvonalai rajzolódnak ki.

Az Internettel kapcsolatos újabb és újabb kutatások tovább finomítják, bontják a társadalmi tőke fogalmi és értelmezési keretét. Ennek a rövid áttekintésnek nem lehetett más célja, mint bemutatni a jellemzőbb és fontosabb irányokat és munkákat, illetve, hogy utaljon arra, a társadalmi tőke hanyatlását bemutató putnami érvrendszer egyik jelentős hiányosságát abban kell látni, hogy a 2000-ben megjelenő könyv nem szentel ennek a területnek mélyebb figyelmet. A hivatkozott eredmények és tanulmányok viszont abba az irányba terelik a gondolatainkat, hogy a modern információs és kommunikációs technológiai eszközök, ezen belül is elsősorban az Internet használata, a putnami terminológiával élve, a macherek táborát erősítik, azaz gátolhatják – talán vissza is fordíthatják – a civil társadalom, a demokrácia hanyatlásának folyamatát. Putnam tehát e terület mellőzésével olyan támadási felületet hagyott az Egyedül kuglizni könyvére replikázó kutatók számára, amelyet kellő mértékben ki is használnak. Ez meglehetősen jó Putnamnak, de úgy tűnik, jó a tudományak, illetve a társadalmi tőke irodalmának.

Irodalom

- Aldridge, Stephen–Halpern, David–Fitzpatrick, Sarah (2002): *Social Capital. A Discussion Paper*. London: Performance and Innovation Unit.
- Bell, Daniel (2001 [1976]): Az információs társadalom társas keretrendszere, *Információs Társadalom*, 1 (1).
- Bourdieu, P. (1997): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke In Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Válogatott tanulmányok, Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 156–177.
- Coleman, S. James (1996 [1990]): Társadalmi tőke In Lengyel György–Szántó Zoltán (szerk.): *A gazdasági élet szociológiája*, Budapest: BKE, 99–129.

- Coleman, J. S. (1998): A társadalmi tőke az emberi tőke termelésében In Lengyel György–Szántó Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és a kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest: Aula Kiadó, 11–43.
- Csizmadia Zoltán (2002): Robert D. Putnam: Bowling Alone recenzió, *Szociológiai Szemle*, 3.
- Granovetter, Mark (1991 [1988]): A gyenge kötések ereje. A hálózatelmélet felülvizsgálata. In Angelusz Róbert–Tardos Róbert (szerk.): *Társadalmak rejtett hálózata*. Budapest: Magyar Közvéleménykutató Intézet.
- Hampton, Keith N. (2001): *Living the Wired Life in the Wired Suburb: Netville, Glocalization and Civil Society*. Toronto: Sociology University of Toronto.
- Hegel, G. W. F. (1983): *A jogfilozófia alapvonalai*. Budapest: Akadémia Kiadó.
- Horrigan, John; Lee Rainie–Fox, Susannah (2001): *Online Communities: Networks that nurture long-distance relationships and local ties*. Pew Internet & American Life Project.
- Kumar, Krishan (1992): Civil társadalom. Egy fogalom újrafelfedezése. *Mozgó Világ*, 7.
- Nie, Norman H.–Erbring, Lutz (2000): *Internet and Society*. Stanford Institute for the Quantitative Study of Society, http://www.stanford.edu/group/siqss/Press_Release/internetStudy.html
- Norris, Pippa (2000): Making Democracies Work: Social Capital and Civic Engagement in 47 Societies. Paper for the European Science Foundation EURESCO Conference on Social Capital: Interdisciplinary Perspectives at the University of Exeter, 15-20 September 2000.
- Norris, Pippa (2002): The bridging and bonding role of online communities, *Press-Politics Editorial* 7 (3).
- NTIA (2001): *Falling Through the Net*, US Department of Commerce, Washington, DC <http://www.ntia.doc.gov/ntiahome/digitaldivide/>
- NTIA (2002): *A Nation Online*, US Department of Commerce, Washington, DC http://www.ntia.doc.gov/ntiahome/dn/nationaline_020502.htm.
- Putnam, R.D.(1993a): *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R.D.(1993b): The Prosperous Community: Social Capital and Public Life, *The American Prospect*, 13 (Spring): 35–42.
- Putnam, R.D.(1995): Bowling Alone: America's Declining Social Capital, *Journal of Democracy*, 6 (1): 64–78.
- Putnam, R.D.(2000): *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, R. (2002): Bowling together, *The American Prospect*, February 2002.
- Resnick, Paul (2002): Beyond Bowling Together: SocioTechnical Capital In Carroll, John M. (ed.): *HCI in the New Millenium*. Addison-Wesley. <http://www.si.umich.edu/~presnick/papers/stk/index.html>

The Internet and Society (2002). Summery Report of Presentations ,University of Maryland, First Annual WebShop.

Wellman, Barry–Haase, Anabel Quan–Witte, James–Hampton, Keith) (2002): Növe-
li, csökkenti vagy kiegészíti az Internet a társadalmi tőkét? *Információs Társadalom*,
2 (1).

Word Internet Project UCLA, Center for Communication Policy, www.ccp.ucla.edu

A magyarországi WIP eredmények a www.itk.hu webhelyen láthatók.